

**РЕЛІГІЙНИЙ СИНКРЕТИЗМ У МАТЕРІАЛЬНІЙ І ДУХОВНІЙ
КУЛЬТУРІ НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЦЬКОГО КНЯЗІВСТВА XIII СТ.**

Через різні обставини галицькі землі довгий час залишалися на периферії політичного і культурного життя Давньої Русі. Феодальна роздробленість і зазіхання зовнішніх ворогів тільки поглибили дані процеси. І лише в XIII ст., з появою на політичній арені постаті князя Данила Галицького, Галичина стала осередком, навколо якого почали консолідуватися державотворчі та культурні сили руської землі. Окрім того, що Галич за правління Данила Романовича фактично перетворився на столицю Русі-України, він відігравав ще й роль одного з найбільших релігійних центрів князівства. В останньому більшість дослідників вбачає незаперечне свідчення глибинної християнізації місцевого населення. Але насправді ситуація була набагато складнішою.

Можна з певністю стверджувати, що хрещення Русі князем Володимиром у 988 році мало вплинуло безпосередньо на духовне життя населення Галицького князівства. Хоч офіційний Київ і послав сюди місіонерів (ще раніше прибували вони із Заходу), час остаточного введення тут християнської релігії визначити важко. Та навіть якщо припустити, що насаджувати нову віру замість стародавнього поганства на галицьких землях почали вже з початку XI ст., доводиться визнати, що християнство не мало тут міцних позицій, незважаючи на інтенсивну просвітницько-пропагандистську кампанію, будівництво храмів і т. ін. Наполягати на подібному висновку дозволяють численні свідчення того, що язичництво продовжувало існувати на цій території навіть у XIII ст., частково проникнувши у християнську обрядовість, а нерідко – й у чистому вигляді. Таку ситуацію можна пояснити, по-перше, смутними часами, які передували укняжінню Данила в Галичі й перетворили Галичину на арену безперервних війн та міжусобних чвар, не даючи можливості приділити належної уваги духовному життю населення. по-друге, навалою монголів, яка пригальмувала розвій молодого християнства і, можливо, сприяла відродженню старих вірувань, і, по-третє, глибоко традиційною народною культурою, схильною більше до синкретизму, аніж до викоренення старого світогляду.

Серед обширного масиву пам'яток, які свідчать про світоглядний синкретизм населення Галичини, можна виділити кілька груп:

а) писемні джерела. Сюди слід віднести свідчення “Слова о полку Ігоревім”, автор якого (гіпотетично – галичанин) свідомо змальовував хрис-

тиянський період на язичницькому тлі. Твір, зокрема, містить згадки чотирьох язичницьких креатур, відомих з “Повісті врем’яних літ”: Велеса, Стрибога, Дажбога й Хорса [1, с.10, 16, 18, 35] (втім, у “Слові” вміщено лише туманні натяки на міфологічні функції вищеозначених персонажів, які не дозволяють достовірно трактувати їх сферу міфологічної діяльності), а також ряд неідентифікованих образів (Трояна, Карни, Желі і т.п.), котрі доцільніше пов’язувати не з міфологією, а сприймати як метафори. На наш погляд, в цьому плані вартій особливої уваги лише метафоричний образ Дива – сонячного лика, зображеного на знаменах руських полків (на думку В.М.Топорова та С.А.Токарева, слово *dīwь передувало слову богь, оскільки воно збереглося на позначення бога в деяких індоєвропейських мовах (інд. deva, лит. dievas, dīvьпъ, гр. θεοζ, від кореня dīv – “світити”, “сіяти”)[13, с.177; 14, с.206]): “...свистъ звьринь вьста, збися дивь, кличет врьху древа, велить послушати земли незнаемь, Вльзь, и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и Корсуню, и тебь, тъмотораканскыи блъвань! ... Уже снесесе хула на хвалу; уже тресну нужда на волю; уже врьжесе дивь на землю” [1, с.12. 26]. Інша пам’ятка писемності, що стосується Галичини – викривальне повчання Івана Вишенського, – хоч і віддалене від аналізованого періоду більш ніж на 400 років, дає уявлення про народну культуру галичан, пронизану двовірними ідеями й образами. Автор, зокрема, закликає відмовитися від язичницьких ритуалів у ході святкування Коляди, Великодня тощо [9, с.43];

б) усні джерела. Свідчення писемних джерел доповнюються матеріалами фольклору та топоніміки. Не вдаючись до детального аналізу двовірного обрядового фольклору, наведемо тут лише одну з найхарактеристичніших купальських пісень, записаних у с. Ясені Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл., що збереглася без жодних змін з язичницьких часів:

*“Гей, око Лада, Леле Ладове,
Гей, око Ладове, ніч пропадає,
Бо око Лада з води виходить,
Ладове свято нам приносить.
Гей, Ладо! А ти, Перуне,
Отче над Ладом, гей, Перуне,
Дай дочекати Ладе Купала.
Гей, Купала! А кум і кума –
У нашу хату. Гей, кум і кумо,
Солод ситити, медок хмелити.
Гей, кум і кумо, щоби і внукам
То пам’ятати, гей кум і кумо!”* [2, с.144].

Крім того, Івано-Франківська обл., не кажучи про всю Галичину, надзвичайно багата на язичницьку топоніміку: р. Велесничка й с. Волосів Надвірнянського р-ну, с. Перенівка Рогатинського р-ну, с. Сваричів Рожнятівського р-ну [7, с.436, 474, 514], Перунова гора в с. Старуна Богородчанського р-ну; легенда про походження с. Бубнища Долинського р-ну згадує Перуна й жертвоприношення йому овець і солі [10, с.22];

в) речові джерела. До вказаної найважливішої групи пам'яток належить віднести, насамперед, статуарні зображення язичницьких божеств, в різний час віднайдені в Галичині. Найвідомішим з галицьких сакральних зображень є чотириликий Збруцький ідол, виявлений у р. Збруч біля с. Личківці сучасного Гусятинського р-ну Тернопільської обл. [4, с.77]. І.П.Русанова й Б.О.Тимошук в 1984 р. розкопали біля с. Городниці святилища, датовані X-XIII ст., в одному з яких, можливо, стояв згадуваний ідол [11, с.61-62; 12, с.89-90]. Чотириликого ідола знайшли також в с. Липиці Рогатинського р-ну на Івано-Франківщині. У сусідньому селі Лопушна збереглися згадки про дволикого боввана, а неподалік Рогатина стояла однолика "Баба" [5, с.60]. В с.Іванківцях Хмельницької обл. було виявлено ціле святилище з трьох ідолів, серед яких головний мав вигляд чотиригранного стовпа з трьома обличчями, а два інших являли собою лише схематичні зображення антропоморфних постатей [8, с.37]. У с. Ярівці Чернівецької обл. відшукали дволикого ідола. Але найчастіше зустрічаються все ж одноликі скульптури й стели. в деталях яких, окрім рук, наявні ще й роги-ригони, постаті коня і т.п. (села Ставчани, Калюс, Кремінна, Мишків, Буша, Дрогобич тощо) [11, с.57; 5, с.76]. У селах Добропілля та Пилява Тернопільської обл. колись стояли ведмедеподібні ідоли, яким приписували громові функції. А у с. Кам'янци Великім на Покутті стояв ідол у вигляді з'єднаних між собою людських постатей [5, с.68-69].

До язичницьких пережитків у поховальному обряді XI-XIII ст. можна віднести поховання в кам'яних кругах-кромлехах, виявлені на Тернопільщині і Чернівецьчині [3, с.155].

Комплексний аналіз трьох типів джерел дозволяє зробити висновок, що перехід від язичництва до християнства в Галичині, як і по всій Русі, був не надто болочим, а їх відносно мирне співіснування свідчить про деякі точки дотику. Це, в свою чергу, наводить на думку, що, можливо, давні слов'яни-язичники шанували не багатьох божеств, як вважалося раніше, а сповідували монотеїстичну релігію. Наявність багатьох божественних креатур пояснюється полісемантичністю й поліфункціональністю єдиного Божества всесвіту, "отця Ладу", тобто світобудови. Природно, що різні його спеціалізовані іпостасі маркувалися відповідними іменами-

епітетами. Скажімо, у “Слові о полку Ігоревім” згадується то християнський Бог, то язичницькі креатури, онуками яких виступають і люди, і стихії, а це, можливо, свідчить про змальовування автором двох вселенських постатей, які ним не розділяються, а радше взаємодоповнюють одна одну. Про наділення язичницького Бога-Отця світу численними спеціалізованими іменами-епітетами може свідчити композиція Збруцького ідола, де у єдиній ітифалічній постаті відображено п'ять її ж іпостасей – Сварога, Дажбога, Перуна, Хорса й Велеса [6, с.198]. Інші ідоли так чи інакше підтверджують вказану думку (ведмедеподібність ідолів з Поділля свідчить про їх приналежність до культу Велеса, а приписувана їм здатність впливати на погоду, зокрема викликати зливи, співвідноситься з функціями громовика-Перуна).

Загалом, якщо прийняти тезу про єдинобожжя в слов'ян, стане зрозумілим не тільки феномен релігійного синкретизму, а й динаміка розвитку дохристиянських вірувань наших предків. Пропонуємо наступну їх періодизацію:

1. Віра в упирів і берегинь як множини злих та добрих померлих, які ведуть непримиренну боротьбу, репрезентовану в т.зв. “грозовому” міфі (пізній палеоліт).

2. Культ Великої Богині-Матері (IV – сер. III тис. до н.е.), що виник на основі вищевказаної культу предків, а тому набув рис шанування поряд з Богинею двох берегинь-рожаниць (русалок, мавок тощо).

3. Культ Бога-Отця (2 пол. III тис. до н.е. – I тис. н.е.), який органічно змінив попередній матриархальний культ, успадкувавши усі елементи його міфології та обрядовості й пристосувавши їх до вимог патріархального суспільства (з'явився Род і дві рожаниці, згадувані в літописах та статуарно відтворені в святилищі біля с. Іванківців Хмельницької обл., тощо).

Отже, духовне життя в епоху правління Данила Галицького можна охарактеризувати, з одного боку, як боротьбу між офіційним християнством та архаїчними язичницькими віруваннями і, з іншого, як мирне їх співжиття в результаті взаємних поступок та завдяки спільним парадигмам, заснованим на єдинобожжі. У світлі тогочасних політичних подій (міжусобиці, постійні війни) християнська церква не мала змоги змінити існуючий стан справ, а князь усі сили спрямовував на об'єднання та захист держави, і на радикальні кроки у цьому відношенні, не ризикуючи викликати опір більшості підданих, піти не міг. Саме тому в Галичині значно глибше й повніше, аніж у інших регіонах України, закріпилася т.зв. “нічна” народна культура, заснована на релігійному синкретизмі.

1. Слово о плъку Игоревъ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова. – К.: Дніпро, 1977. – 80 с.
2. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. – К.: Дніпро, 1988. – 296 с.
3. Аулих В.В. Погребальные памятники Галицкой земли // Археология Прикарпатья. Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К.: Наукова думка, 1990. – С.152-155.
4. Бандрівський М.С. Звався Хорсом чи Дажбогом? // Бандрівський М.С. Сварожі лики. – Львів: Логос, 1992. – С.73-80.
5. Бандрівський М.С. Кам'яні ідоли на Заході України // Бандрівський М.С. Сварожі лики. – Львів: Логос, 1992. – С.53-73.
6. Генік В. Таємниця Збруцького ідола // Галичина. – 2000. – №4. – С.195-198.
7. Історія міст і сіл Української РСР. – Т.26. – К.: Українська Радянська Енциклопедія. 1971. – 640 с.
8. Історія Української РСР: У 2 томах. – Т.1. – К.: Наукова думка. 1967. – 808 с.
9. Москаленко М. Фольклорний алфавіт давньоруського космосу // Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. – К.: Дніпро, 1988. – С.5-46.
10. Скворій Р. Розгадка Бубнища? – Івано-Франківськ, 1994. – 30 с.
11. Телегін Д.Я. Вартові тисячоліть. – К.: Наукова думка, 1991. – 80 с.
12. Тимошук Б.А., Русанова И.П. Второе Збручское (Крутиловское) святилище / по материалам раскопок 1985 г. // Древности славян и Руси. – М.: Наука, 1988. – С.78-91.
13. Токарев С.А. Боги // Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. – Т.1. – М.: Советская Энциклопедия, 1980. – С.177.
14. Топоров В.Н. Боги // Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5-ти томах. – Т.1. – М.: Международные отношения, 1995. – С. 204-215.

V.S. Genyk

RELIGIOUS SYNCRETISM IN THE MATERIAL AND SPIRITUAL CULTURE OF THE HALYCH PRINCIPALITY'S POPULATION OF THE 13th CENTURY

The article "Religious syncretism in the material and spiritual culture of the Halych principality's population of XIII century" deals with the most characteristic traces of the pre-Christian beliefs in the Halych principality in XIII century. It is explained the phenomenon of ditheism and proposed the new periodization of the Slavic pre-Christian religion.

Н. Сагайдачна

ЮЛІАН ЦЕЛЕВИЧ – ПЕРШИЙ ІСТОРІОГРАФ ПОКУТСЬКОГО ОПРИШКІВСТВА У ХVІІІ СТ.

Проблематика антифеодальної боротьби селянства Прикарпаття в другій половині ХVІІ–ХVІІІ ст. представлена в українській історичній науці порівняно невеликою кількістю досліджень. Одним з перших, хто зробив значний внесок у вивчення цієї проблематики, був Ю.Целевич – історик, професор академічної гімназії у Львові, член Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), перший упорядник "Записок НТШ". Саме своїми статтями про галицьких опришків, які були надруковані у львівському часописі "Діло" в 1882, 1888, 1890-1891 рр., історик здобув високе